
I MÖRKASTE SMÅLAND

TEXT OCH FOTO: INGEMAR CARLSSON

Uttrycket "I mörkaste Småland" uppkom år 1893, ursprungligen som ett uttryck för det konservativa kulturklimatet och högkyrkligheten i stift- och residensstaden Växjö. I dag används det oftare om naturen än om det kulturella klimatet i landskapet.

Och visst kan det se mörkt ut när man bilar genom de stora skogarna. Ofta på mycket bra vägar. I dessa skogar ligger större och mindre sjöar som i många fall inbjuder till ett svalkande bad. Och för det kulturintresserade räcker tiden knappt till. Det lönar sig att ta det lugnt.

Efter ett besök i Ljungby var det dags för hemfärd. Det alternativ som slog mig först var motorvägen norrut. Det skulle gå fortast men ack så tråkigt.

Gamla Ljungby

Det började i Södra Ljunga. Före avfärden från vandrarhemmet plockade jag åt mig en broschyr utgiven av Visit Småland.

Den visade sig vara mer än en broschyr - en gratis resehandbok, med informativ karta, över detta "mörka" landskap. Snabbt kunde jag rita en annorlunda färdväg, åtminstone de första tio milen.

Det tog inte mer än några kilometer in till Ljungby förrän det var dags för ett första stopp.

"Gamla Ljungby" ligger utmed den gamla genomfartsleden. Ett kvarter med några äldre hus. På andra sidan gatan ligger Leksaksmuseet.

Ett par mil på motorvägen fick genomlidas .

En knapp mil söder om Värnamo ligger Åminne. Här, vid Vidösterns västra strand, finns Smålands bäst bevarade sjömalmslytta. Den byggdes enligt tidens nyaste teknik när 1800-talet gick över i 1900-tal.

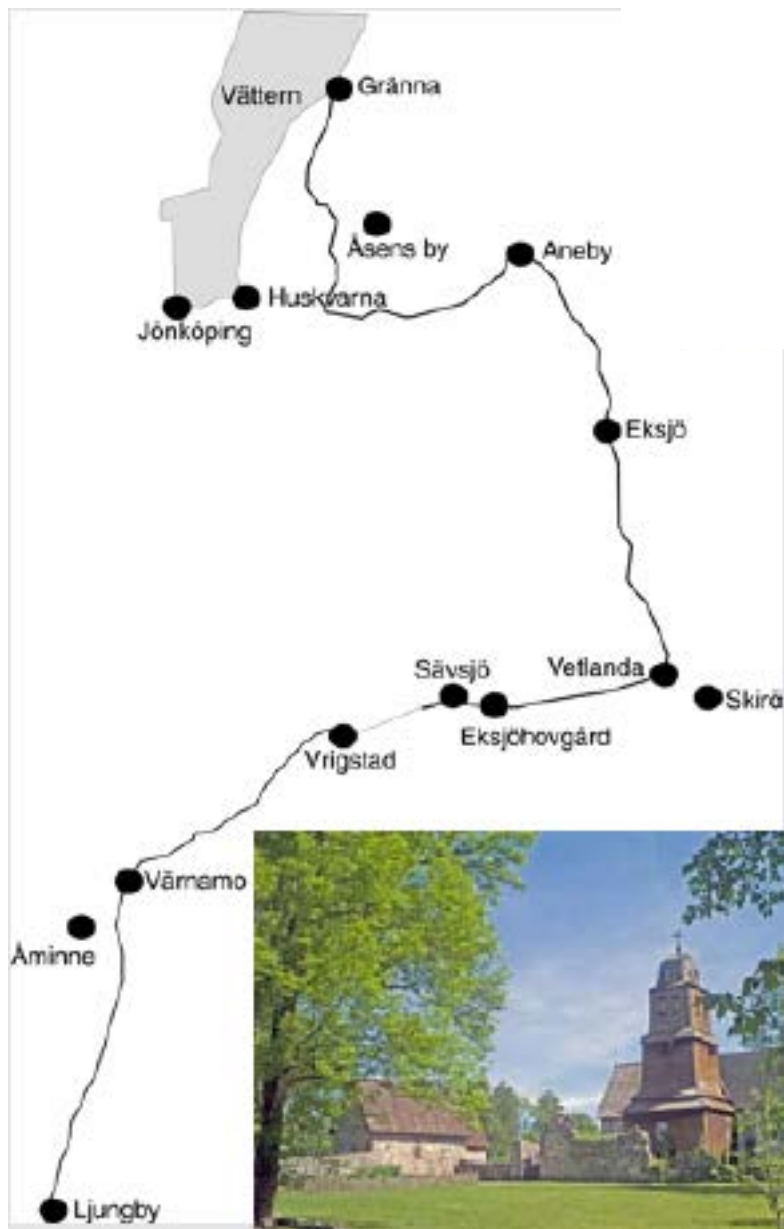
Nu stundade nya tider! Smålands slumrande miljoner, de ousinliga malmfyndigheterna på sjöbottnen, skulle utvinnas med större effektivitet. Sjömalmsfiskarnas gamla arbetsmetoder ersattes med mudderverk som kunde skovla upp mer än fyrtio ton sjömalms om dagen. Stora förhoppningar ställdes till de förment ousinliga rikedomar som slumrade i malmfälten under vattnet.

I Vidöstern beräknades malmtillgången till 500 000 ton, i Bolmen till mer än det dubbla.

Den gamla prästgården

i Södra Prästgården från 1768, som var Per Henrik Lings (1776-1839), "den svenska gymnastikens fader", barndomshem och då låg nära kyrkan flyttades under stor manifestation vid 100-års minnet av Lings död till den nuvarande platsen. Möbler och andra inventarier skänktes av ättlingar till ättlingar till Ling. Det är ovanligt väl bevarad och rikligt möblerad interiör som möter besökaren.

Men efter 1920- och 1930-talens kriser stundade slutligen nedblåsning även för Smålands sista sjömalmslytta.

I Värnamo var det dags att vika av mot Sävsjö och Vetlanda. Innan jag nådde Vrigstad var det dags för ett besök vid Nydala kloster. Det här gamla munkklostret inom norra spets och grundades tillsammans med Alvastra kloster den 6 juni år 1143.

I Åsa-Nisses land

Det var i de här trakterna som de på 1950- och 1960-talen så populära Åsa-Nissefilmerna spelades in. Filmerna bygger på Stig Cederholms böcker om den klurige och uppfinningsrike Nils Nilsson på Åsen.

Namnet Nydala är en tydlig anspelning på cisterciensernas moderkloster i franska Clairvaux. Klostret anlades, i enlighet med ordens preferenser, mycket avsides på tidigare obrukad mark.

År 1164 grundade munkar från Nydala Roma kloster på Gotland.

Sävsjö stads höga och centrala läge gjorde att den tidigt efter järnvägens tillkomst på 1860-ta-

I Simnatorp står Sjökvistens" affär kvar som dock inte kan besökas. Många scener spelades in i trakterna kring den vackra sjön Skiren. Alla filmer har också haft premiär på kultbiografen Saga i Vetlanda som finns kvar.

let blev viktig som bland annat handelsplats och järnvägsknut.

Ute i sjön, precis utanför stadskärnan och mycket nära riksväg 127, ligger Eksjöhovgårds slottsruin på en liten ö.

Hit kommer man endast via en enkel träbro avsedd för gångare. Slottsruinens läge har gjort att många känner igen ruinens siluett och den är en av de mest besökta sevärdheterna i Småland. Namnet Nydala är en tydlig anspelning på cisterciensernas moderkloster i franska Clairvaux. Klostret anlades, i enlighet med ordens preferenser, mycket avsides på tidigare obrukad mark.

År 1164 grundade munkar från Nydala Roma kloster på Gotland.

Sävsjö stads höga och centrala läge gjorde att den tidigt efter järnvägens tillkomst på 1860-talet blev viktig som bland annat handelsplats och järnvägsknut.

Ute i sjön, precis utanför stadskärnan och mycket nära riksväg 127, ligger Eksjöhovgårds slottsruin på en liten ö.

Hit kommer man endast via en enkel träbro avsedd för gångare. Slottsruinens läge har gjort att många känner igen ruinens siluett och den är en av de mest besökta sevärdheterna i Småland.

Vetlanda är centralorten i den här delen av Småland. En småstad med mycket att se och besöka.

I själva staden finns bland annat den gamla Sagabiografen där alla producerade Åsa-Nisse filmer haft premiär.

I Vetlanda och Sävsjö kommuner ligger nio skolor, Njudungskyrkor, som är byggda på 1100-talet, unika till sin byggnadsteknik. Förmodligen har de byggts av hantverkare som deltagit i domkyrkobygget i Lund men man ser också anknytningspunkter till klosteranläggningen i Nydala utanför Värnamo, som stod färdig

1143.

Jag fortsatte drygt en mil österut på väg 127 och vek av in på den lilla vägen till Skirö. I 1,5 kilometer följdes jag av en bastant stenmur - Repperda murar - vilka byggdes som nödhjälsarbete mellan 1867 och 1868.

Jag var nu på väg till en naturskön bygd som kallas "Smålands Trädgård". Det var biskopen och skalden Esaias Tegnér som myntade uttrycket när han invigde nya kyrkan 1837.

Bebyggelsen är centrerad runt Skirösjön där det finns möjlighet till ad från bryggor.

Vid infarten passerade jag platsen för gamla kyrkan. Där fanns en träkyrka byggd omkring 1130 som på 1170-talet ersattes av en stenkyrka.

Av denna är det endast delar av grunden som återstår i dag.

Tillbaka till Vetlanda och där efter norrut, mot Eksjö.

Den gamla regementsstaden hör till gruppen "tre trästäder" och gör skäl för namnet.

I Aneby gjorde jag ett kort uppehåll vid Stalpet som med sina 20 meter är södra Sveriges högsta vattenfall.

Annorlunda pyramid

Mitt inne i skogen, knappt en mil norr om Aneby, tornar den upp sig. Stierngranats kopparklädda gravpyramid. Ett något udda inslag i naturen. Men så var också mannen som byggde den. Malte Liewn Stierngranat på Stjärneborgs slott, en udda person. Det sägs att när han ville stiga av tåget hemmavid drog han i nödbromsen. Varje gång.

I pyramiden finns hans och hans familj begravd. Hans hålldam, en holländska vid namn Spreeken fick däremot ligga utanför.

På ägorna inrättade han också ett museum med en originell blandning av föremål.

Vetlanda Turistbyrå

Lasarettsgatan 1d

574 32 Vetlanda

Telefon: 0383-974 14, 974 15

Eksjö

Åsens by

Här finns vapen och redskap från stenåldern, myntsamlingar och gamla kläder att beskåda.

På slingrande vägar gick färderna vidare till Åsens by.

Åsens by

Här får besökaren uppleva hur en småländsk by kunde se ut kring sekelskiftet 1900. Ett ålderdomligt odlingslandskap med be-

tande lantrasdjur. Äldre sorter av spannmål odlas. Under odlings-säsongen brukas jorden delvis med arbetshästar.

Efter ytterligare ett par mil på slingrande vägar siktades Vätterns vatten söder om Gränna. Ett sista stopp vid Brahehus slottsruin var en värdig avslutning på resan.

Brahehus

sekelskiftet 1900. Ett ålderdomligt odlingslandskap med betande lantrasdjur. Äldre sorter av spannmål odlas. Under odlings-säsongen brukas jorden delvis med arbetshästar.

Efter ytterligare ett par mil på slingrande vägar siktades Vätterns vatten söder om Gränna. Ett sista stopp vid Brahehus slottsruin var en värdig avslutning på resan.

Nationalrätten - småländska isterband

Småland var förr ett fattigt landskap mellan det bördiga Skåne i söder och lika bördiga Östergötland och Västergötland i norr. Men den rejäla vardagsmaten från gamla tider i Småland – isterband – är nu upphöjd till Småländsk Nationalrätt! Traditionellt serveras isterband stekta, ntingen hela eller delade på längden. Med dillstuvad potatis, inlagda rödbetor och kanske lite lingon-sylt till är det en delikatess.

Ostkaka - drottningen av Småland!

En lyxig dessert - massor av ägg, socker, grädde, mandel, lite mjöl och förstås den ystade massan av fet komjölk, i konsistens som vår keso idag. Serveras ljummen med sylt och grädde.

Flickorna i Småland

Det var journalisten och författaren Karl Williams (1881-1947) från Ljungby som skrev den här sången till sin fästmö 1912. Den blev internationellt känd när den amerikanska kvintetten Delta Rythm Boys sjöng den 1949.

Gruppen lärde sig den utan att förstå innehållet. En fantastisk stämsång och ett framträdande i svensk TV gjorde sången ”odödlig”.

De sjöng den alltid på sina världsturneèer.

Sagabiografen i Vetlanda

Åsa-Nisse och Klabbarpan på torget i Vetlanda

Krösamos

Även om det finns lingon i alla Sveriges skogar är det ändå Småland som är starkast förknippat med Skogens röda guld.

Lingon – Krösen på småländska - var förr ett bra vitamintillskott för de fattiga smålänningarna och det finns lika många recept där lingon är inblandade som dagar på året.

Fattigmansdesserten var ett par matskedar lingon i lite mjölk. Och köttbullar med brun gräddsås klarar sig inte utan en stor klick lingon!